

М. С. Лаппо

РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ БЕЛАРУСКАГА НАЦЫЯНАЛЬНАГА МІФА Ў ПРАЗАІЧНЫХ ТВОРАХ У. КАРАТКЕВІЧА

Дзякуючы творчасці Уладзіміра Караткевіча чытачы маюць магчымасць адкрыць для сябе свет беларускай гісторыі, выпрацоўваюць свой уласны погляд на становішча Беларусі ў свеце, фарміруюць уласную самаідэнтыфікацыю. Спадчына У. Караткевіча — яскравы прыклад твораў нацыянальнай літаратуры, у якой найбольш выразна выяўляецца нацыянальны міф. Такое ж важнае значэнне для фарміравання англійскага нацыянальнага міфа мелі творы Дж. Байрана, для польскага — А. Міцкевіча і г. д.

Паняцце *нацыя* з'яўляецца тады, калі народы выразна акрэсліваюць дзяржаўныя межы свайго існавання, утвараюць нацыянальныя дзяржавы. У Еўропе гэты працэс адбываецца ў XVIII ст., у Беларусі — толькі ў XX ст., менавіта таму ў XX ст. у беларускай культуры існавала моцная патрэба фарміравання і распрацоўкі нацыянальнага міфа.

У. Караткевіч задавальняў гэтую патрэбу свядома. Так, напрыклад, адной з мэт пісьменніка была задача стварыць праўдзівы беларускі нацыянальны тып, праўдзівага героя, які б адлюстроўваў тыповыя рысы прадстаўніка беларускага народа. У лістах да М. Танка У. Караткевіч пісаў:

Ну вось, скажам, французы маюць свой літаратурны тып, які з найбольшай паўнатай змалёўвае ўсю нацыю, немцы і іспанцы — таксама... Што ж, гэта добра, гэта кажа пра моц гэтых народаў і здольнасць да абстрагавання народных якасцей у іхніх лепшых розумаў. А вось у нас гэтага няма... [4, с. 602].

Акрамя таго, што творы У. Караткевіча далі такіх беларускіх герояў, як Гервасій Выліваха з «Ладдзі Роспачы», Юрась Братчык з рамана «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні», вобраз нацыянальнага інтэлігента (Алесь Загорскі з рамана «Каласы пад сярпом тваім» і інш.), у іх шырока асветленыя знакі-выя падзеі беларускай гісторыі. Як піша А. Верабей, «У. Караткевіч выказваў асаблівую прыхільнасць да пераломных і крытычных момантаў беларускай гісторыі. Ён паказаў у сваіх творах трагізм Віцебскага паўстання 1623 г. (п'еса „Званы Віцебска“), Крычаўскага паўстання 1743–1744 гг. (п'еса „Маці ўрагану“), паўстання 1863–1864 гг. (п'еса „Кастусь Каліноўскі“ і раман „Каласы пад сярпом тваім“)» [1, с. 124]. Шырока ў творах У. Караткевіча прадстаўлена і нацыянальная культура беларусаў: так, у гістарычных раманах згадваецца вялікая колькасць назваў старажытных страў, прылад, абрадаў, святкаванняў і інш.

Трэба адзначыць, што спосабы рэпрэзентацыі кампанентаў нацыянальнага міфа ў праявітых творах Уладзіміра Караткевіча маюць, так бы мовіць, розную ступень інтэнсіўнасці ўздзеяння на чытача (гл. Табліцу 1).

Табліца 1
Рэпрэзентацыя беларускага нацыянальнага міфа ў творах У. Караткевіча

Від рэпрэзентацыі	Дэфініцыя	Творы з названым тыпам	Прыклады
Ускосная	Прысутнічае ў творах, якія прадстаўляюць нацыянальны міф ускосна (дзякуючы знешнім сацыяльным і палітычным практыкам, якія робяць твор прыналежным да нацыянальнай літаратуры)	Усе творы У. Караткевіча, бо ўсе яны адносяцца да паняцця <i>нацыянальная літаратура</i>	«Па старому, часоў уніі, звычайу, які амаль знік у XIX ст., беларускія паны аддавалі сыноў на „дзядзькаванне“ (выхаванне) у сялянскай сям’і» [2, с. 14]
Адкрытая	Уключае ў сябе ўскосную рэпрэзентацыю, а таксама характарызуецца наяўнасцю ў мастацкім тэксце прамых аўтарскіх указанняў на тое, што пэўная з’ява ёсць нацыянальна спецыфічнай	Раман «Чорны замак Альшанскі», нарыс «Зямля пад белымі крыламі»	«— Тыповы беларускі погляд на рэчы, — іранізуе Шаблыка. — Што за жыццё?.. Раніцай уставай, вечарам кладзіся, уставай — кладзіся, уставай — кладзіся. Во каб гэта лёг ды не ўстаў» [7, с. 161]; «Божа, такую размову з такой лаянкай можна пачуць ва ўсім свеце — ад Аляскі да Аўстраліі — толькі ў беларускіх аўтобусах і на нашых рынках, асабліва на Магілёўскім, Рагачоўскім, ну і яшчэ крыху на Слуцкім» [7, с. 109]
Двайная	Уключае ў сябе ўскосную рэпрэзентацыю, а таксама характарызуецца наяўнасцю ў творах нацыянальна ангажаванай аўтарскай пазіцыі, якая выражаецца праз погляды галоўнага героя, лірычнага героя або сістэмы станоўчых персанажаў	Раман «Каласы пад сярпом тваім», раман «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні»	«— Незалежнасць? — спытаў Падлеўскі. — Народы вырашаць гэта самі. — Якія народы? — быццам непаразумела спытаў Авейдэ. — Грамадзянін глухі? — спытаў Хвэлька. — Беларусы і літоўцы. Дзве нацыі, якія жывуць на землях...» [3, с. 168]

Усім творах У. Караткевіча ўласцівая ўскосная рэпрэзентацыя нацыянальнага міфа, паколькі ўсе яны ўзнаўляюць падзеі нацыянальнай гісторыі і культуры: змяшчаюць інфармацыю пра пэўны гістарычны перыяд, фіксуюць нацыянальныя тыпы і характары, адлюстроўваюць матэрыяльную і духоўную культуру народа і г. д.

Аднак шэраг твораў У. Караткевіча змяшчае не толькі ўскосную рэпрэзентацыю нацыянальнага міфа, але і адкрытую — калі аўтар указвае на пэўныя асаблівасці як на спецыфічна беларускія, напрыклад, у рамане «Чорны замак Альшанскі»:

Надалей зведай усё, перш чым кідацца, нібы ў вір галавой. *Страснасць гэта нашая дурная, беларуская!* [7, с. 47–48].

Яшчэ адзін від рэпрэзентацыі нацыянальнага міфа — двайная рэпрэзентацыя — мае месца ў выпадках, калі аўтарская пазіцыя ў творы вызначаецца нацыянальнай заангажаванасцю і прадстаўлена адпаведнымі поглядамі галоўнага героя, сістэмы станоўчых персанажаў твора або самім аўтарам.

Тады атрымліваецца наступнае: па-першае, твор з’яўляецца выразнікам нацыянальнага міфа дзякуючы свайму статусу і знешнім сацыяльна-палітычным практыкам; па-другое, унутрана твор таксама ўтрымлівае нацыянальна-ідэалагічныя ўстаноўкі, свядома змадэляваныя аўтарам.

У рамане У. Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім» носьбітамі нацыянальна ангажаванай пазіцыі выступаюць героі Алесь Загорскі, браты Кастусь і Віктар Каліноўскія, Тарас Шаўчэнка, якія ў творы паўстаюць як нацыянальныя героі. Кожны з іх пераканаўча адстойвае аўтаномію і незалежнасць сваёй нацыі (якіх гістарычна на землях Украіны і Беларусі яшчэ не існавала, але ў мастацкай прасторы рамана гаворка вядзецца пра нацыі):

— ...Але ведай: мы для Веляпольскага і К^О — не вотчына і не халопы. Досыць з нас рабства... Братэрства, так, але не падначаленне! Роўнасць, і ні на волас ніжэй! [3, с. 170].

— Незалежнасць? — спытаў Падлеўскі.

— Народы вырашаць гэта самі.

— Якія народы? — быццам непаразумела спытаў Авейдэ.

— Грамадзянін глухі? — спытаў Хвэлька. — Беларусы і літоўцы. Дзве нацыі, якія жывуць на землях... [3, с. 168].

Можна заўважыць наступную тэндэнцыю ў сувязі мастацка-стылёвых напрамкаў, у межах якіх працавалі беларускія пісьменнікі ХХ ст., з наяўнасцю/адсутнасцю двайной рэпрэзентацыі нацыянальнага міфа ў іх тэкстах. Напрыклад, у тых, хто працаваў у адпаведнасці з традыцыямі псіхалагічнага рэалізму, вызначальным было імкненне да аб’ектыўнасці, зніжэння міфалагізаванасці і заангажаванасці аповеду, таму двайная рэпрэзентацыя ім не ўласцівая (творы М. Гарэцкага, В. Быкава). А характэрная яна най-

перш для твораў рамантычных, якія характарызуюцца ўвагай да фантазіі, ірацыянальнага мыслення і этнічных асаблівасцей. Рамантызм, як вядома, навукоўцы вельмі часта звязваюць з працэсам «нацыястварэння» [8, с. 107], лічаць яго кірункам, які «ўзмоцнена» працуе на стварэнне нацыянальнага міфа.

Трэба, аднак, заўважыць, што У. Караткевіч насуперак літаратуразнаўчым тэорыям адмаўляўся ад рамантычнага ярлыка. У эсэ «Мой се градок» У. Караткевіч пісаў: «Вы ў мяне гэтага *майго рэалізму* не адбірайце і іншых „ізмаў“ мне не торкайце. Ні ў жыцці ні ў творчасці. Бо іначай жыць, іначай пісаць я не хачу і не магу» [5, с. 124]. У перапісцы з украінскім пісьменнікам Р. Іванычуком чытаем: «Твой імпрэсіянізм (божа мой, як ты зараз будзеш лаяцца! Зусім як я, калі мяне называюць „р-рамантыкам“)“...» [6]. Думаецца, што ў гэтым адмаўленні — не толькі адмаўленне рамантызму, але адмаўленне ўціскання пісьменніцкай творчасці ў пэўныя схемы наогул.

ЛІТАРАТУРА

1. *Верабей А.* Творчасць Уладзіміра Караткевіча ў кантэксце рускай гістарычнай прозы XIX стагоддзя // *Славянскія літаратуры ў кантэксце сусветнай: Матэрыялы IX Міжнар. навук. канф., прысвеч. 70-годдзю філалагічнага факультэта БДУ (Мінск, 15–17 кастр. 2009 г.): у 2-х ч. / пад рэд. праф. В. П. Рагойшы.* — Мінск, 2010. — Ч 1. — С. 122–128.
2. *Караткевіч У.* Каласы пад сярпом тваім // У. Караткевіч. Збор твораў: у 8 т. — Т. 4. — Каласы пад сярпом тваім: Раман, кн. 1. — Мінск, 1989.
3. *Караткевіч У.* Каласы пад сярпом тваім // У. Караткевіч. Збор твораў: у 8 т. — Т. 5. — Каласы пад сярпом тваім: Раман, кн. 2. — Мінск, 1989.
4. *Караткевіч У.* Лісты // У. Караткевіч. Выбраныя творы: уклад., прадм., камент. А. Вераб'я. — Мінск, 2005. — С. 587–648.
5. *Караткевіч У.* Мой се градок! (эсэ) // У. Караткевіч. Збор твораў: у 8 т. — Кн. 2. З жыццяпісу, нарысы, публіцыстыка. — Мінск, 1991. — С. 110–129.
6. *Караткевіч У.* Пісьмы да Р. Іванычука // У. Караткевіч. Збор твораў 1951–1991 гг. [Электронны рэсурс]. — 2012. — Рэжым доступу: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4076443>. — Дата доступу: 21.01.2015.
7. *Караткевіч У.* Чорны замак Альшанскі. — Мінск, 2011.
8. *Смит Э.* Национализм и модернизм: Критический обзор современных теорий нации и национализма / пер. с англ. А. В. Смирнова, Ю. В. Филиппова и др. — Москва, 2004.